

Panzerzug 3 op 10 mei 1940 op station Ruurlo

De wederwaardigheden van een pantserlocomotief

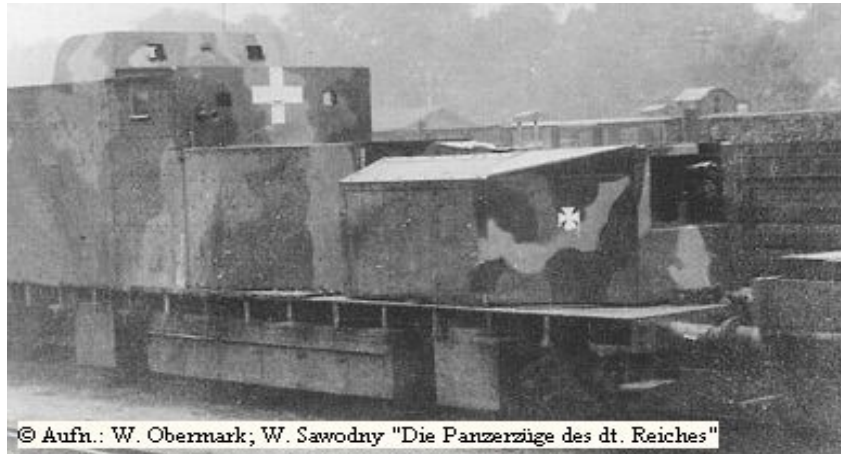
Het is 5.35 uur in de vroege morgen van vrijdag 10 mei 1940 wanneer Panzerzug 3 bij Winterswijk de grens passeert. Officieel staat ze te boek als passagierstrein, maar in werkelijkheid is ze beladen met oorlogsmaterieel en manschappen van het 227^e Regiment Infanterie. De inval van ons land is begonnen. Vijf kwartier later arriveert de trein op het station in Ruurlo, op weg naar Zutphen. Panzerzug 3 zal uiteindelijk zijn einde vinden op het slagveld in Rusland, na een turbulent bestaan.

Panzerzug 3 (Pz 3) is van oorsprong een normale passagierstrein en doet als zodanig al een aantal jaren dienst. In 1938 wordt ze echter toegevoegd aan het VII-de Legerkorps, waarvan het hoofdkwartier in München is gevestigd. In de zomer van 1939 wordt de stoomlocomotief gereed gemaakt voor de strijd en wordt de bemanning opgeleid. De trein wordt onder meer voorzien van een zware bepantsering en uitgerust met afweergeschut, om belagers op een afstand te houden.

Op 1 september 1939 wordt Pz 3 ingezet bij de inval in Polen en wordt dan het middelpunt van hevige gevechten op en rond het station van Konitz (nu Chojnice, pakweg 100 km zuidwestelijk van Gdansk). De Duitsers moeten zich zelfs korte tijd terugtrekken, waarbij een deel van de trein bij een inmiddels opgeblazen brug in de afgrond stort. Later explodeert de voorste geschutswagen als gevolg van een artillerietreffer en verscheidene wagons vliegen in brand. Alleen door de tijdige komst van III./Inf.Reg.90 (het 90ste regiment van het derde Legerkorps) wordt verder onheil voorkomen. Als de strijd door de Duitsers in hun voordeel is beslecht wordt Pz 3 afgevoerd naar de 'Schichau Werke' in Gdansk voor reparatie. Later die maand neemt de stoomlocomotief nog deel aan de verovering van het schiereiland Hela (nu Hel), waarna ze wordt gestationeerd in Lublin. In afwachting van de inval in Nederland wordt Pz 3 in het voorjaar van 1940 teruggetrokken naar Dorsten en daar gereed gehouden.

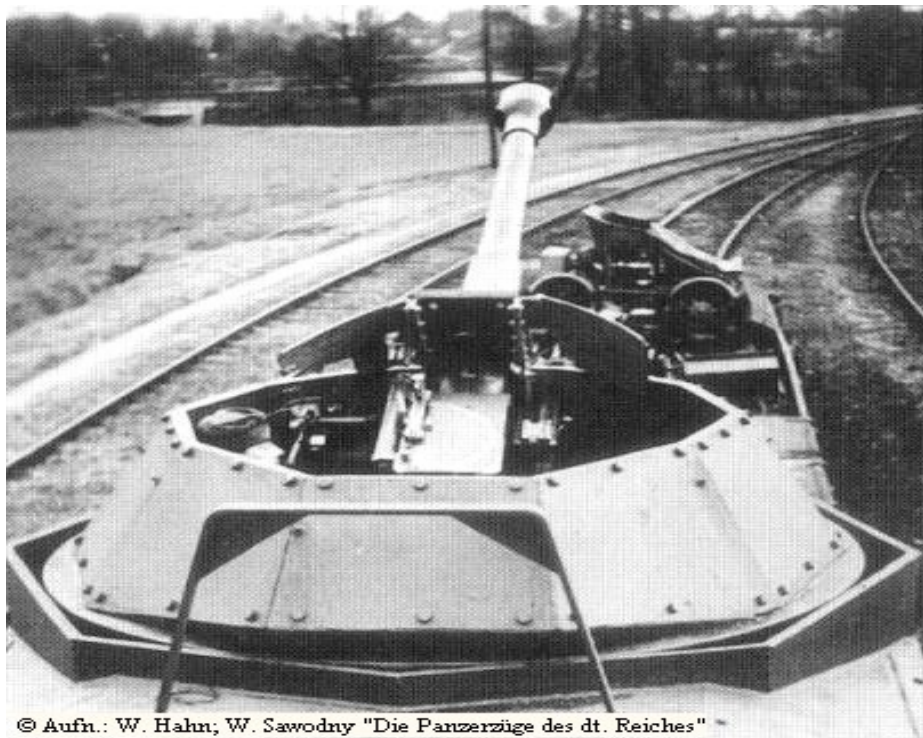
Naar Zutphen

Op die 10de mei vertrekt Pz 3 om 3.07 uur onder nummer 167739 als gewone passagierstrein vanuit Dorsten richting Borken en van daaruit vervolgens naar Winterswijk. Ze is dan nog steeds aangemeld als passagierstrein, maar in Winterswijk is inmiddels bekend dat de Duitsers ons land hebben aangevallen. Door een wissel om te stellen probeert men de trein op een zijspoor te rangeren. In Oldenzaal lukt deze truc, maar in Winterswijk hebben de Duitsers het voortijdig in de gaten en nemen hun maatregelen. Aan boord van Pz 3 is alle benodigde vakmenschap en materieel aanwezig om zelf de wissels te bedienen en storingen en beschadigingen aan rails te repareren. In de aanloop naar de inval hebben de Duitsers het hele traject bovendien via spionnen uitvoerig verkend en in kaart gebracht en ze zijn exact op de hoogte van de lokale situaties langs de hele lijn Winterswijk-Zutphen.

© Aufn.: W. Obermark; W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

Panzerzug 3, voorzien van extra zware bepantsering nadat ze in Polen bij gevechten rond Konitz is beschadigd. Waarschijnlijk is ze in deze vorm en uitrusting bij de inval in Nederland te zien geweest

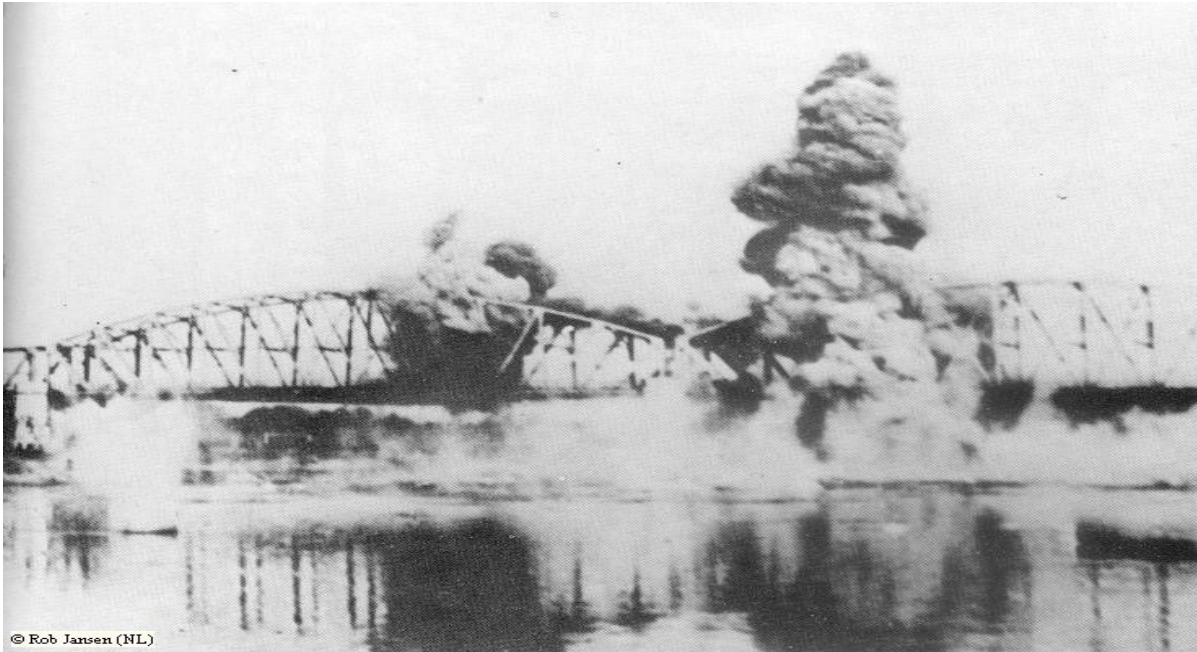

© Aufn.: W. Hahn; W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

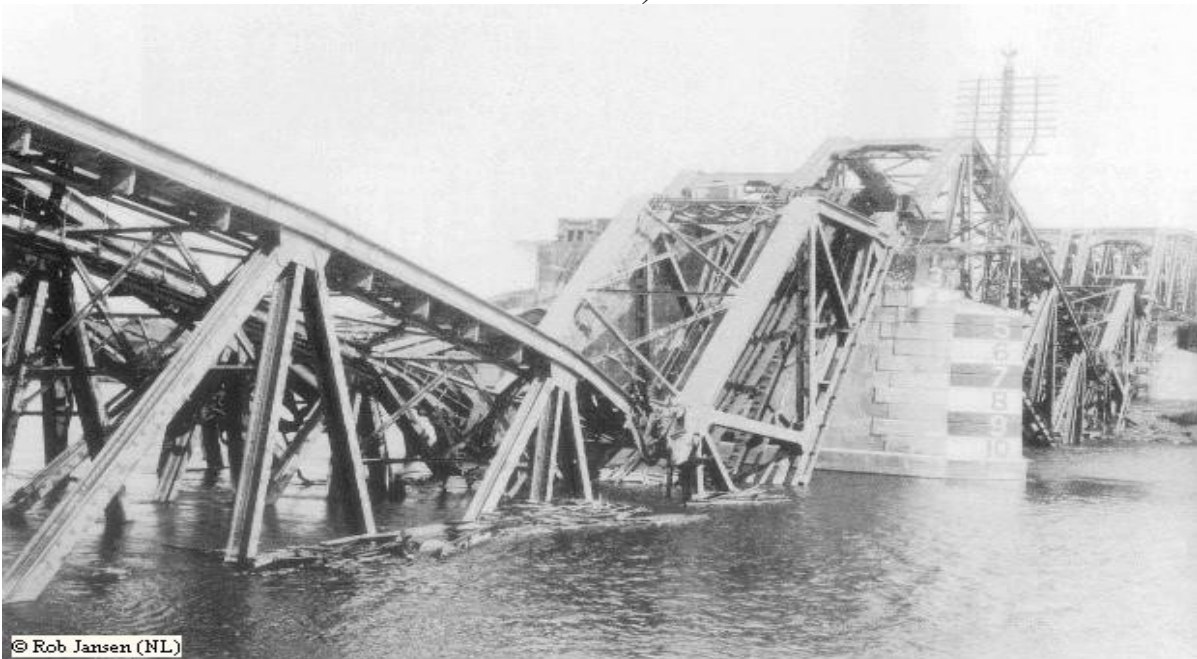
Panzerzug 3 was voorzien van 7,5 cm afweergeschut, om vijandelijke stellingen te bestoken

Om 6.50 uur is de zwaar bepantserde stoomlocomotief, die wordt voorafgegaan door een gepantserde verkenningswagen om sabotage aan de spoorlijn vroegtijdig aan het licht te brengen, al in Ruurlo. Hier heeft spoorwegman Jan Telkamp een wissel onklaar gemaakt, maar ook dat weet de trein maar korte tijd op te houden. De Duitsers hebben haast, want ze willen de IJsselbrug ongeschonden in handen krijgen om snel door te kunnen stoten naar het westen van ons land. Om 7.25 bereikt Pz 3 zonder kleerscheuren het station Zutphen. De IJsselbrug is dan nog in tact, want recht over de brug wordt de verkenningswagen door Nederlands afweergeschut (gelegen aan de overzijde van de brug) buiten gevecht gesteld. Niet lang daarna moet de brug door de

Nederlandse troepen in de Hoven zijn opgeblazen. De Duitsers rest dan niets anders dan in rubberbootjes het water over te steken ten noorden van Zutphen. Later wordt een noodbrug aangelegd om het zware materieel naar de overkant te kunnen brengen.

Kort na aankomst van Panzerzug 3 op het station van Zutphen wordt de IJsselbrug opgeblazen door Nederlandse troepen, om zo de Duitse opmars tot staan te brengen (bron: Rob Jansen)

De restanten van de IJsselbrug nadat de explosieven hun werk hebben gedaan (bron: Rob Jansen)

In de loop van de vurgevechten die uitbreken wordt Pz 3 vanuit de kazemat aan de overzijde van de IJsselbrug meerdere keren geraakt door Nederlandse voltreffers, waarbij de bepantsering zwaar wordt beschadigd. Voor de

stoomlocomotief is de strijd daarmee voorlopig voorbij. Zij wordt later afgesleept naar Keulen om daar weer te worden opgelapt.

Naar het oostfront

Nadat Pz 3 in Keulen is gerepareerd wordt de trein negen maanden lang ingezet bij veiligheidsoperaties in de regio rond Eindhoven. Medio mei 1941 wordt Pz 3 opnieuw naar het oostfront gedirigeerd, naar Prosken in Oost-Pruisen om precies te zijn. Daar wordt ze toegewezen aan het 9de Legerkorps, om deel te nemen aan de aanval van de Duitsers op Rusland, bekend als Operatie Barbarossa. Kort daarna is Pz 3 al betrokken bij de verovering van de grensplaats Grajewo (nu Polen). Vandaar rukt ze op naar het 60 km zuidoostelijk gelegen Byalistok. In augustus van dat jaar vinden we de locomotief in Osipovitchi in het huidige Wit-Rusland.

In oktober 1941 wordt Pz 3 teruggetrokken naar Kaliningrad (toen Königsberg geheten) om in de werkplaats aldaar te worden voorzien van nieuwe radio- en communicatie-apparatuur. Daarna wordt Pz 3 een aantal maanden ingezet achter de frontlinie, in de omgeving van Nevel, tussen Minsk en Leningrad (nu Petersburg), om de veroverde gebieden veilig te stellen.

© Aufn.: SLG. H. Griebel, W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

Pz 3 wordt gereed gehouden op het station van Prostken voor de aanval op Grajewo

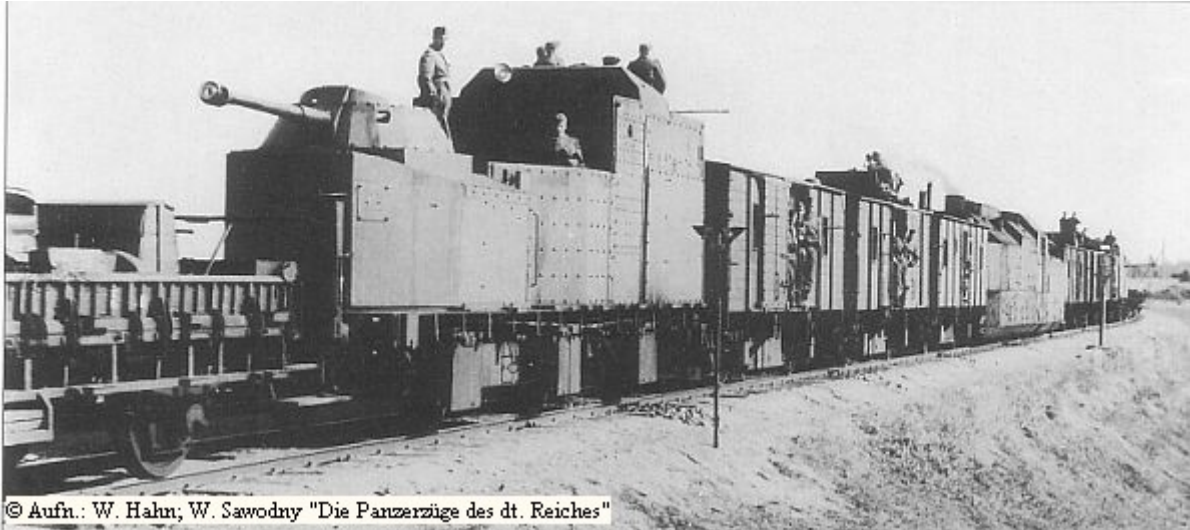

Bemanning van Pz 3 in Grajewo met een op de Russen veroverd vaandel

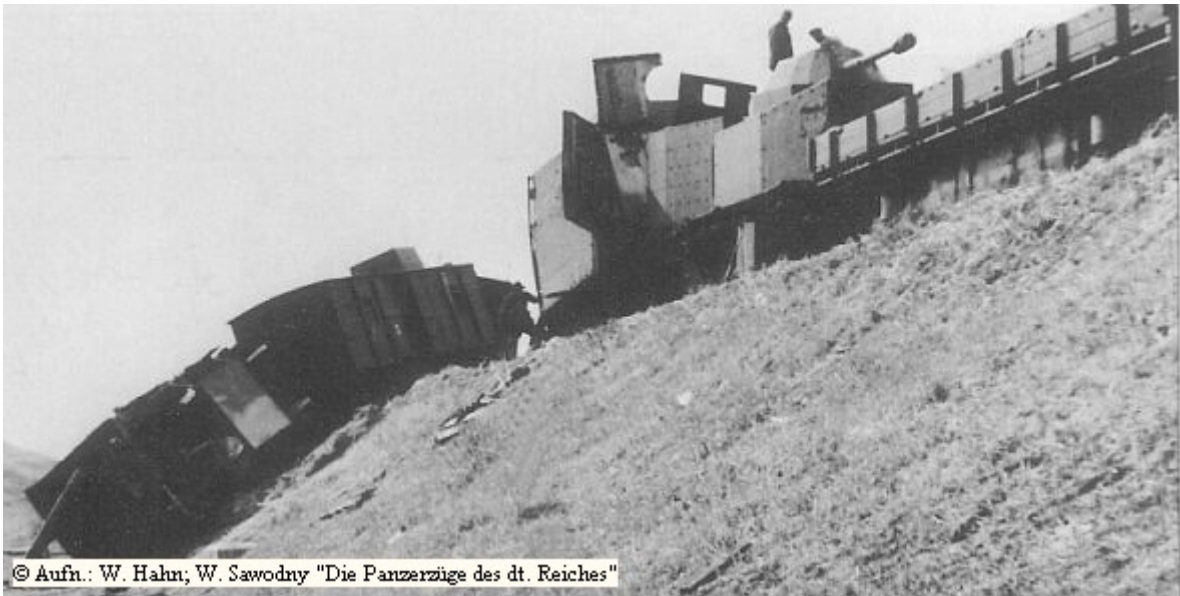
Luchtafweerschutters van Pz 3 tijdens hun stationering in Ossipowitchi in augustus 1941

In maart 1942 is Pz 3 in deze contreien betrokken bij het afslaan van een Russische aanval op Duitse posities ten zuiden van Welikije Loeki. Op 1 april 1942 loopt ze in dezelfde omgeving op een mijn, waarbij locomotief en wagons behoorlijk worden beschadigd. Omdat Russische partizanen het station van Welikije Loeki inmiddels in handen hebben wordt Pz 3 na reparatie vanaf 10 april 1942 in Opuchliki gestationeerd. Op 15 mei 1942 loopt Pz 3 na een missie tegen partizanen opnieuw op een mijn en wordt zwaar beschadigd teruggesleept naar Opuchliki en vervolgens op 28 mei naar Kaliningrad voor reparatie.

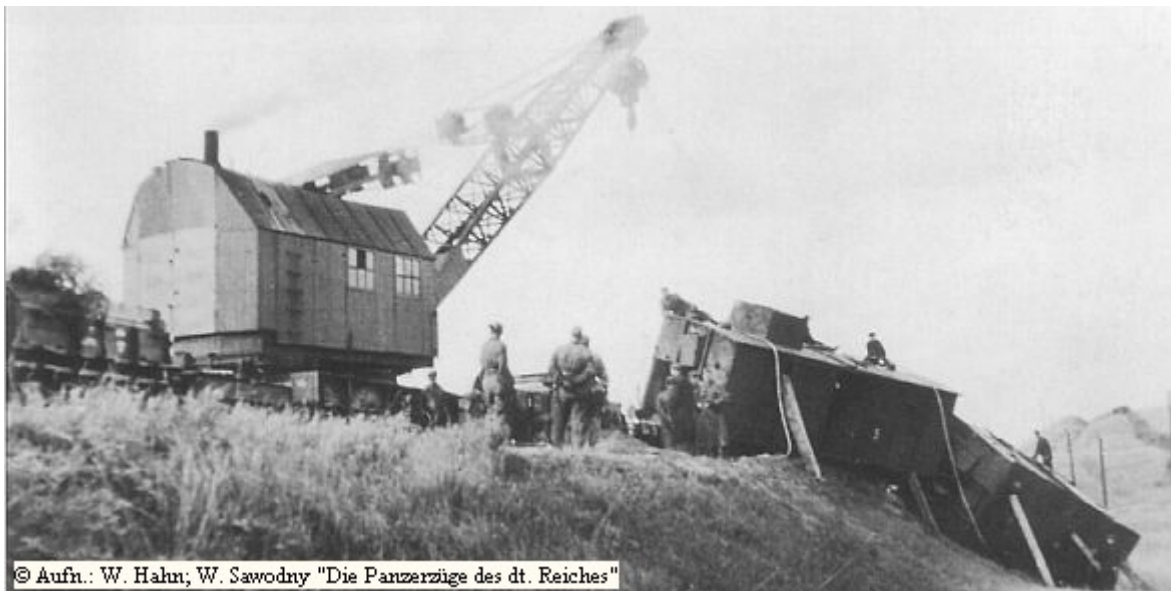
© Aufn.: W. Hahn; W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

Pz 3 in maart 1942 op het traject Newel- Welikije Loeki

© Aufn.: W. Hahn; W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

Op 1 april 1942 loopt Pz 3 op een mijn en wordt zwaar beschadigd

© Aufn.: W. Hahn; W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

Berging van de eveneens uit de rails gelopen en beschadigde wagons van Pz 3

Op 15 mei 1942 loopt Pz 3 opnieuw averij op als gevolg van een door Russische partizanen gelegde mijn

Op 13 maart 1943 verhuist Pz 3 naar Petesch, om de spoorlijn tussen Risitten-Indritza en Nowosokolniki te bewaken. Hier loopt ze op 31 maart van dat jaar weer op een door partizanen gelegde mijn, een voorval dat zich in de tijd daarna met een zekere regelmaat zal herhalen. Telkens wordt de stoomlocomotief weer opgelapt, maar op 13 juli 1943 is de gevechtswaarde dusdanig afgenomen dat ze terug wordt gehaald naar Duitsland voor een complete opknapbeurt.

Einde in Vainode

In juli 1944 is de opgeknapte en vernieuwde Pz 3 terug aan het front in de omgeving van Wilnius in Litouwen. De Duitsers zijn inmiddels door de Russische troepen in het defensief gedreven en Pz 3 wordt eind juli teruggetrokken uit Kowna naar Tilsit wanneer deze stad dreigt te vallen. Op 1 augustus al wordt ze nog verder teruggetrokken. Op 10 augustus wordt Pz 3 verplaatst naar het front, met het doel om deel te nemen aan een voor 16 augustus geplande tegenaanval van de Duitsers. Tijdens deze operatie ontspoord de trein in de buurt van Krottingen, nog voordat de frontlinie is bereikt, en moet opnieuw voor reparatie worden afgevoerd.

© Aufn.: J. Lutter; W. Sawodny "Die Panzerzüge des dt. Reiches"

Bemanningsleden op de nieuwe Pz 3 in de zomer van 1944, in de buurt van Wilnius. Kort daarna worden de Duitsers door het Russische leger teruggedreven. Om te voorkomen dat de trein in Russische handen valt wordt ze op 10 oktober 1944 door de eigen bemanning opgeblazen

In de loop van september 1944 is Pz 3 terug aan het front in Litouwen, tussen de dorpen Akmene en Papile. Begin oktober is Pz 3 betrokken bij de laatste wanhopige gevechten van de Duitsers om de Russische troepen tot staan te brengen, maar die stoten onherroepelijk door richting Oostzee. Bij een poging om ingesloten Duitse troepen te ontzetten rukt Pz 3 op 8 oktober nog een keer op richting het plaatsje Weinoden (het huidige Vainode in het zuidwesten van Letland, op de grens met Litouwen). Daar staat de trein nog wanneer Russische troepen op 10 oktober de Duitsers de pas afsnijden en de spoorlijn naar het zuiden, richting Heimat, saboteren. Voor Pz 3 is er nu geen weg meer terug. Om te voorkomen dat ze in Russische handen valt wordt Pz 3 door haar bemanning opgeblazen. Zo vindt de zwaar beproefde Panzerzug 3 een roemloos einde in een uithoek van het Russische Rijk en markeert ze de naderende ondergang van het Derde Rijk.

Veel van de bovenstaande informatie is rond 2010 ontleend aan een niet meer te traceren website www.dampflokotiven-dr.de. Veel van de genoemde feiten (maar niet alle) zijn echter ook te vinden op www.nevingtonwarmuseum.com/panzerzuumlge-3.html.

Overige bronnen:

Wolfgang Sawodny – Die Panzerzüge des deutschen Reiches 1904-1945 (EK Verlag, Freiburg, 1996)

Jan Oonk en Bert Leuverink – De harmonica bleef 5 jaar stil (1995)

Jan Oonk
februari 2022